

Dossier

Lectura digital

**La informació a la universitat:
cada vegada més digital, oberta i pròpia**

Lluís ANGLADA

Director de Ciència Oberta del
Consorti de Serveis Universitaris
de Catalunya (CSUC)

lluis.anglada@csuc.cat
@lluisanglada @CSUC_info

Article rebut i revisat al juliol del 2021.

La informació a la universitat: cada vegada més digital, oberta i pròpia

Resum: L'article exposa l'evolució de les col·leccions i l'accés a la informació en les activitats de recerca de les biblioteques universitàries; com els processos digitals d'emmagatzemar i difondre a través dels repositoris i els programes d'Accés Obert han transformat (i transformaran) aquestes biblioteques, que hauran de reorganitzar els seus recursos per crear, ampliar i millorar els serveis de suport a la recerca.

Paraules clau: accés obert, *open acces*, biblioteques i arxius digitals, repositoris, suport a la recerca, col·leccions digitals, ciència oberta.

La información en la universidad: cada vez más digital, abierta y propia

Resumen: El artículo expone la evolución de las colecciones y el acceso a la información en las actividades de investigación de las bibliotecas universitarias; como los procesos digitales de almacenamiento y difusión a través de los repositorios y los programas de Acceso Abierto han transformado (y transformarán) estas bibliotecas que deberán reorganizar sus recursos para crear, ampliar y mejorar los servicios de apoyo a la investigación.

Palabras clave: acceso abierto, *open acces*, bibliotecas universitarias, bibliotecas y archivos digitales, repositorios, apoyo a la investigación, colecciones digitales, ciencia abierta.

Information at universities: increasingly more open, more digital and more in-house

Abstract: The article addresses the evolution of collections and access to information in university library research activities; how digital storage and dissemination processes through repositories and Open Access programs have and will continue to transform these libraries, which will be obliged to reorganise their resources to create, expand and improve the support they provide to research services.

Keywords: acceso abierto, *open access*, university libraries, libraries and digital archives, repositories, support to research, digital collections, open science.

Nadie puede negar los estrechos lazos entre las revoluciones social y espiritual de la Antigüedad tardía. Ahora bien, precisamente porque tales vínculos son tan íntimos no pueden reducirse a la relación superficial de 'causa y efecto'. A menudo el historiador solo es capaz de afirmar que ciertos cambios coinciden, de tal modo que uno no puede entenderse sin referirse al otro.

Peter Brown. *El mundo de la Antigüedad tardía*

Introducció: una reflexió prèvia sobre el canvi

Comprendre la realitat seria relativament fàcil si la tasca es reduís a anar seguint una cadena de causes i efectes. Però no sempre allò que s'esdevé a continuació d'una cosa es deriva d'aquesta mateixa i massa sovint els efectes sorgeixen prou lluny del que els ha originat per no veure'n la relació de forma immediata. Però la caracterització del canvi és una tasca important, ja que una anàlisi encertada és el que permet moure's al ritme del temps i continuar essent rellevant.

Tot va canviar, no quan van arribar els ordinadors, sinó quan —usant un concepte de Lorcan Dempsey— la informació passà a ser digital i es va instal·lar a la xarxa. He dit 'tot va canviar' i no és cert perquè el canvi no ha acabat. No crec que sigui important a efectes del que ara ens ocupa saber si el canvi està en els seus inicis o al final, però sí que ho és el fet que el canvi (o els canvis) no està de cap manera encara ni acabat ni determinat.

El canvi esmentat afecta de forma compartida tot el sector de la informació i en aquests moments està clar que s'ha endut per davant els videoclubs i que ha transformat de forma radi-

L'única manera de navegar sense enfonsar-se en aquesta realitat tempestuosa és dedicar temps i espai a pensar en el llarg termini.

cal el consum de la música. Crec que el canvi encara no està ben definit per als sectors que s'han anat desenvolupant gràcies a l'invent de la impremta. Si bé des de la llunyania podem generalitzar i parlar de 'llibres' o de 'cinema', apropant-nos a cada cosa distingiríem, en el nostre cas, un ampli espectre de realitats diferenciades on el que s'ha dit i val per a un nínxol determinat (llibres acadèmics, per exemple) pot no valer per al veí (guies turístiques, possem pel cas). I les diferències van més enllà de la forma i poden arribar a la comercialització, tal com passa amb les revistes culturals, que comparteixen moltes similituds amb les científiques però no són el mateix, i la seva compra i ús a la biblioteca universitària difereixen de forma notable dels de les biblioteques públiques.

Un altre comentari en relació amb això: l'anticipació respecte el canvi no ha servit per trobar solucions efectives. La premsa escrita fa anys que ho intenta tot per continuar les seves funcions en un marc d'unes pràctiques lectores i uns models de negoci nous i tot i així, i dels molts recursos que hi ha destinat, no ha trobat cap fórmula màgica per adaptar-se a l'entorn actual, que és ja no líquid sinó gairebé gasós.

Malgrat els esforços destinats a endevinar cap on va el futur i a prendre mesures per adaptar-s'hi, el canvi és constant, accelerat i de resultats impredecibles. Però això no hauria de tenir com a conseqüència que no val la pena dedicar-se a explorar el que pot passar i com afrontar-ho, sinó al contrari. Tinc per a mi —i això és clarament una opinió probablement poc compartida— que l'única manera de navegar sense enfonsar-se en aquesta realitat tempestuosa és dedicar temps i espai a pensar en el llarg termini. No és garantia de res, però és el que tenim.

Aterrem en la qüestió que ens ocupa, quins han estat (o estan essent) els canvis substancials en els continguts documentals que les biblioteques universitàries recullen de cara a facilitar-ne l'accés? Al meu entendre són tres: la informació està passant a ser digital, a estar en obert i s'està donant una importància nova als continguts produïts per la mateixa universitat. Els tres vectors de canvi actuen alhora, s'interrelacionen, s'influeixen l'un a l'altre i es reforcen mútuament.

1. D'imprès a digital

Abans de parlar de digitalització de la informació, fixem una dada: la relació llibres / revistes (monografies / publicacions periòdiques, si es refereix) a les biblioteques de les universitats. Agafant com a model dades de les biblioteques de la UAB¹ veiem com evoluciona el percentatge en la despesa:

- Any 1990
un 47,35% en llibres / un 52,65 en revistes
- Any 2000²
un 26,84% en llibres / un 60,03 en revistes
- Any 2010
un 13,32% en llibres / un 86,68 en revistes
- Any 2020
un 3,16% en llibres / un 96,84 en revistes

Ara no entrarem en una anàlisi detallada sobre aquestes xifres, però sí que n'extraurem dues valoracions globals: les revistes són el contingut majoritari a la universitat i els materials especials (també anomenats 'documents no llibres') han ocupat poc l'atenció pressupostària de les biblioteques universitàries. Anant

al digital, les estadístiques de Rebiun indiquen que la relació entre documents impresos i digitals era aquesta:³

- Any 2007
un 61,85% impresos / un 38,15% digital
- Any 2019
un 15,86% impresos / un 84,14% digital

A escala internacional, la bibliografia científica es basa avui de forma molt important en les revistes, i aquestes han viscut un procés de digitalització molt ràpid i generalitzat, cosa que no s'ha repetit amb els llibres acadèmics. Deixant a banda algunes experiències pilot, les revistes començaren a digitalitzar-se de forma massiva a finals del segle passat i ho fan alhora que es comercialitzen en forma de paquets i a través de les subscripcions consorciades.⁴ En el període que va del 1997 al 2007 les principals revistes científiques passen totes a difondre's digitalment de forma complementària a fer-ho en paper; avui la difusió majoritària és la digital i moltes revistes ja no s'imprimeixen. El procés ha estat més lent per a les revistes científiques d'àmbit nacional, però avui podem dir que la pràctica totalitat de les revistes científiques es difonen electrònicament.

En canvi, no es pot dir el mateix dels llibres acadèmics. La seva aparició no va ser gaire més tardana que la de les revistes digitals, ja que, per exemple, el 2002 la cooperativa OCLC en comercialitzava a través del servei NetLibrary. Però el llibre e- ha tingut una acceptació molt menor a les universitats. Les causes són múltiples; probablement, la principal sigui que els llibres —a diferència de les revistes— no han trobat un model simple de comercialització.⁵

1. Mai no agrairem prou a les biblioteques de la UAB les seves memòries anuals. Son —crec jo— un recurs únic i indispensable per seguir els profunds canvis que han viscut les biblioteques universitàries espanyoles dels anys de la dècada dels 80 del s. XX fins ara. "Memòria". *Dipòsit Digital de Documents de la UAB*, 2021. <<https://ddd.uab.cat/record/29>> [Consulta 21/06/21].
2. Cal sumar-hi un 13,13% dedicat a l'adquisició d'altres documents.
3. L'any 2007 és l'any més antic que es pot consultar. Les dades es poden consultar a: *Estadísticas: Red de Biblioteca Universitarias Españolas*. [Murcia]: CRUE; Universidad de Murcia, 2013. <<https://rebiun.um.es/rebiun/admin/ManagelndicatorsPage>> [Consulta 10/06/2021].
4. Vegeu, per exemple, les aportacions d'Ángel Borrego, "La revista científica: un breve recorrido histórico" i Lluís Anglada, "La adquisición de las revistas". A: Abadal, Ernest (ed.). *Revistas científicas: situación actual y futuro*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2017.
5. Pujol, Assumpta; Casals, Judit. "2020, l'any de la pandèmia i del llibre digital". *Blog CRAI Universitat de Barcelona* (17 de maig del 2021). <<https://blogcrai.ub.edu/2021/05/17/2020-lany-de-la-pandemia-i-del-libre-digital/>> [Consulta: 6/7/2021].

El model de compra a partir de les demandes dels usuaris ('Patron-Driven-Acquisitions-PDA'), consistent en el fet que les editorials incorporen en els catàlegs de les biblioteques molts títols dels quals només es compren els usats,⁶ no ha acabat de tenir l'èxit que s'esperava. En qualsevol cas, que un tipus de document —les revistes— s'hagi imposat de forma fàcil i ràpida mentre que els llibres no ho fan, ens haurien de fer ser prudents sobre les prediccions de futur. La major disponibilitat del llibre digital ha fet que algunes biblioteques hagin fet compres extraordinàries d'aquests tipus de documents per tal de pal·liar la restricció d'obertura física de locals en els moments de confinament, cosa, però, que no es creu que es consolidi.

Un estudi recent sobre el comportament lector dels universitaris finlandesos indicava com aquest havia canviat en la darrera dècada.⁷ I que degut a la disponibilitat creixent de les col·leccions digitals, als documents en accés obert i a la facilitat de compartir, els universitaris han passat a llegir quasi exclusivament articles digitals. L'estudi continua explicant que —en canvi— el mateix no val per als llibres.

L'existència de buscadors molt potents, les facilitats de navegació de la xarxa i l'existència de xarxes socials acadèmiques ha fet canviar també els tradicionals mecanismes d'accedir a la informació, com ho mostren els diferents estudis sobre el comportament informacional del professorat universitari duts a terme per l'organització Ithaka S+R US <<https://sr.ithaka.org/>>.⁸ Els catàlegs i les tradicionals bases de dades són menys usats del que havien estat i són substituïts per

Si la biblioteca universitària vol continuar essent útil a la comunitat investigadora haurà de trobar altres funcions més enllà de col·leccionar informació.

GoogleScholar en els estadis inicials d'una recerca per buscar informació. Els universitaris llegeixen tenint en compte la qualitat i els canals de prescripció de tota la vida, però la conveniència determina de forma clau moltes eleccions.⁹ El que es troba a la xarxa s'imposa a l'imprès si es considera 'prou bo' degut al fet que accedir-hi suposa substancialment menys esforç.

Això té implicacions importants per a les biblioteques. Durant molt de temps, el principal motiu pel qual el professorat visitava les biblioteques era per fullejar les revistes que gelosament es rebien i s'exposaven en llocs adequats. Això ha deixat de ser així. Per a l'universitari, en el cas de les revistes, l'univers ha deixat de ser la biblioteca i ha passat a ser-ho la xarxa digital. Allà hi troba el que busca i d'allí rep avisos que li suggereixen lectures, de la descoberta digital passa a la lectura digital canviant (o no) el perifèric de lectura i a les xarxes socials (digitals) propaga, comenta o critica el que llegeix. Crec que no hi ha dubte que això és així ni tampoc que la tendència s'accentuarà. Si la biblioteca universitària vol continuar essent útil a la comunitat investigadora haurà de trobar altres funcions més enllà de col·leccionar informació.

6. En frase feliç de Cristóbal Urbano: "la biblioteca proposa i el lector disposa". Urbano, Cristóbal. "*Patron-driven acquisitions: la biblioteca proposa i el lector disposa*". *Blok de BID* (5 de maig del 2013), <<http://www.ub.edu/blokdebid/es/node/366>> [Consulta: 6/7/2021].
7. "Changes in Scholarly Reading in Finland Over a Decade: Influences of E-Journals and Social Media". *Libri*, vol. 69, núm. 3 (2019), p. 169-187. <<https://doi.org/10.1515/libri-2018-0120>> [Consulta: 6/7/2021].
8. Blankstein, Melissa; Wolff-Eisenberg, Christine. "Ithaka S+R US Faculty Survey 2018". *Ithaka S+R* (12 abril 2019), <<https://doi.org/10.18665/sr.311199>> [Consulta: 6/7/2021].
9. Urbano, Cristóbal. "El papel del lector en los nuevos escenarios de la comunicación científica digital". *Medes: medicina en español*, núm. 4 (2010), p. 30-33. <<https://www.researchgate.net/publication/283295727>> [Consulta: 6/7/2021].

2. De tancat a Obert

El moviment de l'Accés Obert (OA) s'inicia amb el que en el seu moment va semblar una iniciativa innocent i destinada a passar desapercebuda. Va ser l'any 2001 quan tres científics reputats feien pública la declaració *Public Library of Science* <<https://en.wikipedia.org/wiki/PLOS>> en què es demanava als investigadors no col·laborar en revistes, llevat que aquestes publicuessin el seu contingut de forma oberta. La carta obtingué 34.000 adhesions i significà el naixement de la demanda estructurada que els continguts científics —majoritàriament obtinguts gràcies a finançament públic— fossin públics.

El terme 'obert' és polisèmic i indica que els resultats de la recerca científica han de ser 'gratuïts' i 'lliures', és a dir, accessibles sense les barreres de preu que en suposa la subscripció i usables sense les restriccions del dret de còpia, sempre que es faci amb una llicència de *creative commons* i se'n reconegui l'autoria. L'accés obert va definir des dels seus inicis dues vies a través de les quals podia ser assolit: una, l'anomenada via daurada, era continuar difonent els resultats científics en revistes, però fent que aquestes poguessin ser llegides sense pagar cap preu de subscripció; l'altra, la via verda, més disruptiva, publicant els articles a repositoris digitals on podien ser llegits sense restriccions.

Arreu del món les biblioteques acadèmiques han estat impulsores d'un moviment que ha tingut un desenvolupament desigual en el temps, però que ha condicionat tant els serveis que proporcionen les biblioteques com l'evolució de les revistes científiques. El moviment de l'accés obert prengué un impuls definitiu l'any 2016, a partir que la Comissió Europea (CE)

sota la presidència d'Holanda, l'incorporà com objectiu a assolir dins la seva visió global del que és la Ciència Oberta.¹⁰

A la pressió política de la CE i d'alguns països per tendir a l'Accés Obert s'hi estan sumant entitats financeres de la recerca. La iniciativa més destacable d'aquests darrers anys ha estat la de la cOAlition S <<https://www.coalition-s.org/about/>>, una coalició d'entitats financeres de la recerca de diferents països creada per "fer que l'Accés Obert complet i immediat a les publicacions sigui una realitat".

Les principals tensions al voltant de l'OA han tingut lloc en l'àmbit de les revistes. Algunes d'aquestes van passar a ser obertes del tot fent que el cost d'editar-les recaigués en qui publicava, en comptes de fer-ho en el lector o subscriptor. Alhora, algunes revistes tancades van començar a acceptar obrir els articles que paguessin el que s'anomena *article processing charge* (APC). Però, globalment parlant, els costos de l'edició científica han continuat pujant; als de subscripció, que no han baixat, s'hi han sumat els de publicar en obert previ pagament dels APCs esmentats.

L'any 2015, la Max Planck Digital Library (MPDL) va publicar una crida proposant una transformació profunda del sistema de comunicació científica i mostrant que els diners que s'hi dedicaven eren suficients per mantenir-lo de forma oberta.¹¹ Aquesta crida va tenir una forta influència de cara a aconseguir que els contractes consorciats de revistes fossin una palanca per accelerar el pas cap a l'Accés Obert —tal com també es va dir— per tal de transformar el model de negoci de les revistes d'un, en què es pagava per llegir, a un altre on es pagaria per publicar.

10. *Europe's Future: Open Innovation Open Science Open to the World: Reflections of the Research, Innovation and Science Policy Experts (RISE) High Level Group*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. <doi:10.2777/79895> [Consulta: 6/7/2021].

11. Schimmer, Ralf; Geschuhn, KaiKarin; Vogler, Andreas. "Disrupting the subscription journals' business model for the necessary large-scale transformation to open access". *Max Planck Digital Library* (28 d'abril del 2015), <<http://dx.doi.org/10.17617/1.3>> [Consulta: 6/7/2021].

De les tensions negociadores dels consorcis amb les editorials n'han sortit, per una banda, algunes cancel·lacions de contractes¹² i també el que s'anomena 'acords transformatius'. Aquests suposen que una part molt important, per bé que no tota, dels articles d'autors d'un país de les revistes d'una determinada editorial passin a publicar-se de forma oberta. La iniciativa de la MPDL va consolidar-se en el moviment de l'OA2020 <<https://oa2020.org/>>, que té per missió accelerar la transició cap a l'OA i que manté la iniciativa ESAC <<https://esac-initiative.org/>>. Aquesta dona eines útils per negociar acords transformatius i manté un registre on els consorcis anoten el que fan. Malgrat l'impacte evident d'aquests acords en posar en obert molts articles, els acords trans-

formatius no han acabat implicant tants canvis com hom podria preveure.¹³ Cal mencionar, finalment, que un estudi encarregat per a l'European University Association explora els escenaris futurs més possibles i més desitjables per a la comunicació científica i conclou que els models actuals de convivència de subscripcions amb repositoris i els transformatius són poc desitjats i probablement transitoris.¹⁴

La idea de l'Accés Obert és agafada i amplificada pel que ha passat a anomenar-se Ciència Oberta, i el que inicialment es cenyia a articles científics s'estén a qualsevol activitat del procés de recerca. Considera que en l'entorn digital no hi ha d'haver restriccions a la compartició de resultats científics que sempre ha caracteritzat

12. Vegeu, per exemple, la relació que en fa l'organització SPARC: "Big Deal Cancellation Tracking". SPARC, 2021. <<https://sparcopen.org/our-work/big-deal-cancellation-tracking/>> [Consulta: 6/7/2021].

13. Anglada, Lluís; Borrego, Àngel; Abadal, Ernest. "¿Qué transforman los acuerdos transformativos?". *Anuario ThinkEPI*, v. 14 (2020). <<https://doi.org/10.3145/thinkepi.2020.e14e04>> [Consulta: 6/7/2021]. També dels mateixos autors: Borrego, Àngel; Anglada, Lluís; Abadal, Ernest. "Transformative agreements: Do they pave the way to open access?". *Learned Publishing*, núm. 34, (2020), p. 216-232, <<https://doi.org/10.1002/leap.1347>> [Consulta: 6/7/2021].

14. *Read & Publish contracts in the context of a dynamic scholarly publishing system: A study on futur escenarios for the scholarly publishing system*. Technopolis Group, 2020. <<https://www.technopolis-group.com/es/report/read-publish-contracts-in-the-context-of-a-dynamic-scholarly-publishing-system/>> [Consulta: 6/7/2021].

la ciència. Aquesta millora es fa més efectiva a través de l'increment de la col·laboració internacional que propicia l'accés obert.

Cal dir que allò que inicialment es va aplicar als articles científics avui s'ha estès a les dades que fonamenten els resultats de la recerca i a qualsevol eina que permeti usar el resultat. Els programes de finançament de la recerca Horizon <<https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-sections-projects>> de la Comissió Europea —que influeixen fortament les polítiques de recerca dels països europeus— determinen que els resultats (articles i dades) de la recerca finançada per fons europeus han d'estar accessibles de forma oberta.

A diferència dels articles que són, podríem dir-ne, homogenis, les dades científiques difereixen enormement en moltes característiques (d'entre les quals la mida no és la menys rellevant).¹⁵ Això fa que en posar-les a disposició de la comunitat científica tinguin característiques diferencials. D'entrada, la seva reutilització depèn que les dades hagin estat explicades i documentades en Plans de Gestió de Dades; a continuació les dades han de publicar-se sota els principis FAIR <<https://www.go-fair.org/fair-principles/>>, que són els que garanteixen que les dades siguin trobables (*findability*), accessibles (*accessibility*), interoperables (*interoperability*) i reutilitzables (*reuse*).

És raonable pensar que la pressió per posar en obert (és a dir, d'accés gratuït i d'ús lliure) s'estengui a més resultats de la recerca però —almenys en l'àmbit europeu— el moviment no està incloent de moment els materials educatius, al contrari del que sí que passa als Estats Units d'Amèrica.¹⁶

Amb l'orientació de la Ciència Oberta la comunitat científica està tot just iniciant un canvi de

Els models actuals de convivència de subscripcions amb repositoris i els transformatius són poc desitjats i probablement transitoris.

rumb que hauria de tenir una forta incidència en els serveis i l'organització de les biblioteques, ja que posar en obert articles i dades requereix una sèrie d'operacions que no poden recaure només en els investigadors. Les biblioteques es converteixen no pas en l'únic aliat dels investigadors en el procés d'obrir la ciència, però sí en el principal i en el millor preparat per fer-ho. Mentre que la digitalització de les col·leccions i les compres consorciades han alliberat de feina el personal de les biblioteques, la Ciència Oberta requereix una infraestructura humana que les biblioteques poden proporcionar. No és, doncs, gens casual que l'associació europea de biblioteques de recerca LIBER s'hagi alineat amb la Ciència Oberta i hagi redactat un full de ruta que assenyalava les accions que poden emprendre les biblioteques per impulsar-la dins les institucions respectives.¹⁷

3. Del comú de tothom al propi de cada u

Quina ha estat fins ara la gran aportació de les biblioteques a l'aprenentatge i al descobriment? Clarament, col·leccionar documents rellevants al voltant d'un o més temes i organitzar-los de cara a facilitar-ne l'accés i preservar-los per al futur. Les millors biblioteques ajuntaven als seus prestatges materials i, fent-ho així, estalviaven a l'investigador un pelegrinatge d'un lloc a l'altre a la caça i captura dels llibres o articles que volia llegir. Aquesta mane-

15. Borgman, Christine L. *Big Data, Little Data, No Data: Scholar ship in the Networked World*. Cambridge: MIT Press, 2015.

16. Per a l'organització SPARC, impulsora del moviment de l'obert, aquest es compondria d'Open Accés, Open Education i Open Data. "Why Open Matters". SPARC, 2021. <<https://sparcopen.org/why-open-matters/>> [Consulta: 6/7/2021].

17. "LIBER Open Science Roadmap". Zenodo, 2018. <<http://doi.org/10.5281/zenodo.1303002>> [Consulta: 6/7/2021].

ra de fer era la correcta en un món basat en la informació impresa, quan aquesta era escassa i el temps de qui la buscava, abundant. Però, el mateix val en un entorn dominat per la informació digital en xarxa?

Lorcan Dempsey —l'autor que seguirem en els paràgrafs que venen— sosté que la informació digital i en xarxa reconfigura les diferents realitats de què es compon la cadena documental.¹⁸ Segons Dempsey, Malpas i Lavoie “les biblioteques s'han preocupat pel canvi dels documents d'impresos a electrònics, però els canvis en un entorn de xarxa digital van més enllà que això, canvien profundament la natura de les inversions de les biblioteques locals en col·leccions i serveis i reconfiguren la forma en què les biblioteques es coordinen entre sí i amb els seus proveïdors”.¹⁹

Concretant aquest fil, els autors citats distingeixen entre la col·lecció pròpia i la facilitada o disponible. La pròpia seria la de tota la vida, la que estem acostumats a considerar com la constitutiva de la ‘nostra’ biblioteca. Però les biblioteques, mica en mica, han proporcionat l'accés de materials que ni tenen en propietat ni estan físicament localitzats a la biblioteca. Serien, per exemple, les grans col·leccions de revistes contractades consorciadament i radicades ‘a la xarxa’ o els materials que poden arribar al lector amb gran rapidesa amb acords de préstec interbibliotecari consorciat o de subministrament de documents. Aquesta seria la col·lecció facilitada.

Totes dues són per a l'usuari, a efectes pràctics, col·leccions de la biblioteca, ja que hi accedeix a través d'aquesta. Però, ahora, en

La biblioteca pot anar més enllà en la seva missió i desplaçar les seves activitats cap a facilitar l'aprenentatge i la recerca, les dues grans funcions de la universitat moderna (a més de la transferència de coneixements).

aquest accés que es fa a través de la xarxa i molt probablement des de fora les parets de la biblioteca, el valor d'aquesta decreix, ja que l'usuari no percep aquestes col·leccions com un servei de la biblioteca sinó com una oferta de la xarxa. I això s'accentua encara més quan la descoberta dels materials no es fa a través del catàleg de la biblioteca sinó amb eines de descoberta de la xarxa.

En el paradigma de l'imprès, el gran valor de la biblioteca era portar els documents ‘de fora a dins’, és a dir adquirir-los allà on fossin per centralitzar-los físicament a un lloc de cara a facilitar-ne l'accés i consulta. En el paradigma de la informació digital en xarxa, i per a l'usuari d'una universitat mitjanament ben dotada amb una biblioteca consorciada amb altres, la col·lecció facilitada passa a ser cada vegada més una *commodity*, un bé comú que té més o menys tothom. En aquest context, la darrera reconfiguració de la qual ens parla Dempsey, que es veuria accelerada pels efectes de la covid-19, seria la que reorienta la biblioteca fins a fer que una part de les seves activitats se centrin a portar la documentació generada a la universitat ‘de dins a fora’.²⁰

18. Continuo seguint les idees de L. Dempsey que poden trobar-se de forma més resumida a: Dempsey, Lorcan. “Library collections in the life of the user: two directions”. *Library Quarterly*, vol. 24, núm. 4 (2016), p. 338–359. <<http://doi.org/10.18352/lq.10170>> [Consulta: 6/7/2021] i al seu blog: Dempsey, Lorcan. “The facilitated collection”. *LorcanDempsey.net* (31 gener 2016). <<http://orweblog.oclc.org/towards-the-facilitated-collection>> [Consulta: 6/7/2021]. També se'n fa ressò: Gallo-León, José-Pablo. “El feliz hallazgo de la ‘colección facilitada’”. *Anuario Think EPI 2017*, vol. 11, p. 80–85. <<https://doi.org/10.3145/thinkepi.2017.11>> [Consulta: 6/7/2021].
19. Dempsey, Lorcan; Malpas, Constance; Lavoie, Brian. “Collection Directions: The Evolution of Library Collections and Collecting”. *Libraries and the Academy*, vol. 14, núm. 3 (2014), p. 393–423. <<https://doi.org/10.1353/pla.2014.0013>> [Consulta: 6/7/2021].
20. Dempsey, Lorcan. “Collection directions accelerated? pandemic effects”. *LorcanDempsey.net* (19 de maig del 2020). <<https://www.lorcandempsey.net/collection-directions-accelerated/>> [Consulta: 6/7/2021].

La funció de la biblioteca universitària i de recerca ha estat la de col·leccionar documents perquè així es facilitava l'adquisició de coneixements. Ara que aquesta col·lecció i ordenació de cara a l'accés és una activitat que requereix menys recursos, la biblioteca pot anar més enllà en la seva missió i desplaçar les seves activitats cap a facilitar l'aprenentatge i la recerca, les dues grans funcions de la universitat moderna (a més de la transferència de coneixements). És en aquest context que cal veure el protagonisme que han pres les biblioteques en la creació, millora i manteniment dels repositoris digitals i, pel que fa a les biblioteques més actives, la reorientació de part dels seus actius cap a donar suport a la recerca.

Amb el poc afortunat nom de repositori es coneixen el que podien haver-se anomenat biblioteques o arxius digitals. Raym Crow, en el que podríem considerar el certificat de bateig dels repositoris institucionals, els defineix com a 'col·leccions digitals que capturen i preserven la producció intel·lectual de les comunitats universitàries'.²¹ Els repositoris ja eren vistos llavors com un camí per a l'Accés Obert i com a mitjà per indicar la qualitat d'una institució i millorar-ne la visibilitat, prestigi i valor.

Els repositoris faciliten fer exactament allò que Dempsey proposa: que la informació de dins (d'una universitat, centre de recerca o institució) surti cap enfora; això darrer gràcies en bona part a un bon etiquetatge de metadades dels objectes digitals 'repositats' i al protocol d'interoperabilitat OAI-PMH. Les biblioteques universitàries espanyoles, i per proximitat també algunes d'especialitzades, han estat molt actives en la creació de repositoris i avui, Espanya, juntament amb el Regne Unit i Alemanya

són els països europeus amb més quantitat.²² Això ha estat així degut, entre altres factors, al dinamisme del grup de treball de repositori de REBIUN <<https://www.rebiun.org/grupos-trabajo/repositorios>> i al suport que aquest ha tingut de la FECyT.

El dinamisme dels repositoris ha activat la digitalització de col·leccions especials i a Catalunya hi ha hagut iniciatives ben notables com l'Arxiu de Revistes Catalanes Antiques (ARCA) <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/inicio/inicio.do>, les col·leccions d'imatges recollides a la Memòria Digital de Catalunya (MDC) <<https://mdc1.csuc.cat/>> o les del patrimoni de la UB <<https://crai.ub.edu/ca/recursos-d-informacio/patrimoni-bibliografic>>. Les experiències són nombroses, però, al meu entendre, el seu potencial està menysvalorat, al contrari del que passa a les biblioteques equivalents dels Estats Units d'Amèrica.

4. I una reflexió final sobre el canvi

En aquest article hem seguit la idea de L. Dempsey que la digitalització i la xarxa no és que siguin només canvis, sinó 'reconfiguracions', és a dir, reestructuracions de les coses. Si això és així —i així és com ho crec—, la reconfiguració no es pot quedar només en el contingut de les biblioteques, sinó que ha d'afectar-les a elles mateixes com a organització. Si la col·lecció i accés a la informació es veuen facilitades per la digitalització i la xarxa, el rol de la biblioteca respecte dels documents s'ha de desplaçar cap a les persones. Ja no es tracta tant de recollir i ordenar documents

21. Crow, Raym. *The Case for Institutional Repositories: A SPARC Position Paper*. Washington: SPARC, 2002. <https://ils.unc.edu/courses/2014_fall/ins690_109/Readings/Crow2002-CaseforInstitutionalRepositoriesSPARCPaper.pdf> [Consulta: 6/7/2021].

22. Per fer-se una idea de l'evolució dels repositoris, vegeu: Ferreras- Fernández, Tránsito. "Hacia una nueva generación de repositorios institucionales en España en el marco de la ciencia abierta". A: *Sob a lente da ciência aberta: olhares de Portugal, Espanha e Brasil*. Coimbra: Universidade de Coimbra, 2021, p. 295-336. <<https://doi.org/10.14195/978-989-26-2022-0>> [Consulta: 6/7/2021]. Ibid., "Los repositorios institucionales: evolución y situación actual en España". A: Merlo, Jose A. (ed.). *Ecosistemas del Acceso Abierto*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2018, p. 39-84. <<http://hdl.handle.net/10366/138583>> [Consulta: 6/7/2021]; Situación de los repositorios institucionales en España: informe 2009. Grupo de investigación Acceso Abierto a la Ciencia, 2009. <<https://digital.csic.es/handle/10261/11354>> [Consulta: 6/7/2021].

com de facilitar els processos gràcies als quals aquests seran vistos i usats a través de la xarxa. A efectes pràctics això significa (o, millor dit, hauria de significar) una reorganització interna de recursos per crear serveis de suport a la recerca, cosa que implica que la biblioteca hauria d'examinar el flux de treball dels investigadors per tal d'identificar quins estadis i quines operacions poden ser facilitades des de la biblioteca de manera que aquesta recuperi valor per a l'investigador.

Un estudi recent basat en l'anàlisi dels plans estratègics de les biblioteques universitàries i d'un qüestionari passat entre els seus directores conclou que els recursos destinats a serveis de suport a la recerca són escassos i no es correlacionen amb la mida de la universitat i que l'atenció d'aquests serveis es ceneix a l'Accés Obert i els repositoris.²³ Però tractar això és tema d'un altre article que hem de fer, si s'escau, un altre dia.

Bibliografia

ANGLADA, Lluís. "La adquisición de las revistas". A: Abadal, Ernest (ed.). *Revistas científicas: situación actual y futuro*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2017, p. 105-113. <<http://eprints.rclis.org/32133/>> [Consulta: 6/7/2021].

ANGLADA, Lluís; BORREGO, Àngel; ABADAL, Ernest. "¿Qué transforman los acuerdos transformativos?". *Anuario ThinkEPI*, v. 14 (2020), <<https://doi.org/10.3145/thinkepi.2020.e14e04>> [Consulta: 6/7/2021].

"Big Deal Cancellation Tracking". *SPARC*, 2021. <<https://sparcopen.org/our-work/big-deal-cancellation-tracking/>> [Consulta: 6/7/2021].

BLANKSTEIN, Melissa; Wolff-Eisenberg, Christine. "Ithaka S+R US Faculty Survey 2018". *Ithaka S+R* (12 abril 2019), <<https://doi.org/10.18665/sr.311199>> [Consulta: 6/7/2021].

BORGMAN, Christine L. *Big Data, Little Data, No Data: Scholarship in the Networked World*. Cambridge: MIT Press, 2015.

BORREGO, Àngel. "La revista científica: un breve recorrido histórico"; ANGLADA, Lluís. "La adquisición de las revistas". A: Abadal, Ernest (ed.). *Revistas científicas: situación actual y futuro*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2017, p. 19-34. <<http://eprints.rclis.org/32129/>> [Consulta: 6/7/2021].

BORREGO, Àngel; ANGLADA, Lluís. "Research Support Services in Spanish Academic Libraries: An Analysis of Their Strategic Plans and of an Opinion Survey Administered to Their Directors". *Publications*, vol. 6, núm. 4 (2018), <<https://doi.org/10.3390/publications6040048>> [Consulta: 6/7/2021].

BORREGO, Àngel; ANGLADA, Lluís; ABADAL, Ernest. "Transformative agreements: Do they pave the way to open access?". *Learned Publishing*, núm. 34, (2020), p. 216-232, <<https://doi.org/10.1002/leap.1347>> [Consulta: 6/7/2021].

"Changes in Scholarly Reading in Finland Over a Decade: Influences of E-Journals and Social Media". *Libri*, vol. 69, núm. 3 (2019), pp. 169-187. <<https://doi.org/10.1515/libri-2018-0120>> [Consulta: 6/7/2021].

CROW, Raym. *The Case for Institutional Repositories: A SPARC Position Paper*. Washington: SPARC, 2002. <https://ils.unc.edu/courses/2014_fall/inls690_109/Readings/Crow2002-CaseforInstitutionalRepositoriesSPARCPaper.pdf> [Consulta: 6/7/2021].

DEMPSEY, Lorcan. "Library collections in the life of the user: two directions". *Library Quarterly*, vol. 24, núm. 4 (2016), p. 338-359. <<http://doi.org/10.18352/lq.10170>> [Consulta: 6/7/2021].

DEMPSEY, Lorcan. "The facilitated collection". *Lorcan Dempsey.net* (31 gener 2016). <<http://orweblog.oclc.org/towards-the-facilitated-collection>> [Consulta: 6/7/2021].

DEMPSEY, Lorcan. "Collection directions accelerated? pandemic effects". *Lorcan Dempsey.net* (19 de maig del 2020). <<https://www.lorcan Dempsey.net/collection-directions-accelerated/>> [Consulta: 6/7/2021].

DEMPSEY, Lorcan; MALPAS, Constance; LAVOIE, Brian. "Collection Directions: The Evolution of library Collections and Collecting". *Libraries and the Academy*, vol. 14, núm. 3 (2014), p. 393-423. <<https://doi.org/10.1353/pla.2014.0013>> [Consulta: 6/7/2021].

Estadísticas: Red de Bibliotecas Universitarias Españolas. [Murcia]: CRUE; Universidad de Murcia, 2013. <<https://rebiun.um.es/rebiun/admin/ManagerIndicatorsPage>> [Consulta: 10/06/2021].

Europe's Future: Open Innovation Open Science Open to the World: Reflections of the Research, Innovation and Science Policy Experts (RISE) High Level Group. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. <[doi:10.2777/79895](https://doi.org/10.2777/79895)> [Consulta: 6/7/2021].

23. Borrego, Àngel; Anglada, Lluís. "Research Support Services in Spanish Academic Libraries: An Analysis of Their Strategic Plans and of an Opinion Survey Administered to Their Directors". *Publications*, vol. 6, núm. 4 (2018), <<https://doi.org/10.3390/publications6040048>> [Consulta: 6/7/2021]. Un article sobre aquest tema amb unes conclusions parcialment diferents és: Rey Martín, Carina; Camón Luis, Enric; Pacheco, Fernando. "El soporte a la investigación en las bibliotecas universitarias españolas". *Anales de Documentación*, vol. 21, núm. 1 (2018), <<https://doi.org/10.6018/analesdoc.21.1.295841>> [Consulta: 6/7/2021].

FERRERAS- FERNÁNDEZ, Tránsito. "Hacia una nueva generación de repositorios institucionales en España en el marco de la ciencia abierta". A: *Sob a lente da ciência aberta: olhares de Portugal, Espanha e Brasil*. Coimbra: Universidade de Coimbra, 2021, p. 295-336. <<https://doi.org/10.14195/978-989-26-2022-0>> [Consulta: 6/7/2021].

FERRERAS-FERNÁNDEZ, Tránsito. "Los repositorios institucionales: evolución y situación actual en España". A: Merlo, Jose A. (ed.). *Ecosistemas del Acceso Abierto*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2018, p. 39-84. <<http://hdl.handle.net/10366/138583>> [Consulta: 6/7/2021].

GALLO-LEÓN, José-Pablo. "El feliz hallazgo de la 'colección facilitada'". *Anuario Think EPI* 2017, vol. 11, p. 80-85. <<https://doi.org/10.3145/thinkepi.2017.11>> [Consulta: 6/7/2021].

"LIBER Open ScienceRoadmap". *Zenodo*, 2018. <<http://doi.org/10.5281/zenodo.1303002>> [Consulta: 6/7/2021].

"Memòria". *Dipòsit Digital de Documents de la UAB*, 2021. <<https://ddd.uab.cat/record/29>> [Consulta 21/06/21].

PUJOL, Assumpta; CASALS, Judit. "2020, l'any de la pandèmia i del llibre digital". *Blog CRAI Universitat de Barcelona* (17 maig 2021). <<https://blogcrai.ub.edu/2021/05/17/2020-lany-de-la-pandemia-i-del-llibre-digital/>> [Consulta: 6/7/2021].

Read & Publish contracts in the context of a dynamic scholarly publishing system: A study on future scenarios for the scholarly publishing system. Technopolis Group, 2020. <<https://www.technopolis-group.com/es/report/read-publish-contracts-in-the-context-of-a-dynamic-scholarly-publishing-system/>> [Consulta: 6/7/2021].

REY MARTÍN, Carina; CAMÓN LUIS, Enric; PACHECO, Fernando. "El soporte a la investigación en las bibliotecas universitarias españolas". *Anales de Documentación*, vol. 21, núm. 1 (2018), <<https://doi.org/10.6018/analesdoc.21.1.295841>> [Consulta: 6/7/2021].

SCHIMMER, Ralf; GESCHUHN, KaiKarin; VOGLER, Andreas. "Disrupting the subscription journals' business model for the necessary large-scale transformation to open access". *Max Planck Digital Library* (28 abril 2015), <<http://dx.doi.org/10.17617/1.3>>10.17617/1.3.> [Consulta: 6/7/2021].

Situación de los repositorios institucionales en España: informe 2009. Grupo de investigación Acceso Abierto a la Ciencia, 2009. <<https://digital.csic.es/handle/10261/11354>> [Consulta: 6/7/2021].

URBANO, Cristóbal. "El papel del lector en los nuevos escenarios de la comunicación científica digital". *Medes: medicina en espanyol*, núm. 4 (2010), p. 30-33. <<https://www.researchgate.net/publication/283295727>> [Consulta: 6/7/2021].

URBANO, Cristóbal. "*Patron-driven acquisitions*: la biblioteca proposa i el lector disposa". *Blok de BID* (5 maig 2013), <<http://www.ub.edu/blokdebid/es/node/366>> [Consulta: 6/7/2021].

"Why Open Matters". SPARC, 2021. <<https://sparcopen.org/why-open-matters/>> [Consulta: 6/7/2021]. ■